

בס"ד, י"ד אדר א' התשפ"ד

בבא קמא דף קי"ג – הוצל"פ של בי"ד, דינא דמלכותא לגבי מכס ומס

מושגים:

1. פתיחא –
שטר נידוי (שמתא) למשל לאדם שמסרב להזמנה להגיע לבית דין. בעקבות שטר הנידוי, מנדים את האדם, לא אוכלים איתו, לא מצרפים אותו למנין וכדומה. אם יש רק את שליח בית הדין שמעיד כנגדו, משמתים אותו, אבל לא כותבים 'פתיחא', משום שזה כבר עולה לנתבע כסף לסופר שיכתוב את השטר, וצריך שני עדים להוציא ממון.
2. מוכסים, גבאים –
המשנה אומרת שלא פורטים כסף לא מתיבת 'המוכסים' שאלו גוביי מכס על סחורות כמו בימינו, ולא מ'כיס של גבאים', שאלו גבאים שגובים מס שהמלך הטיל, הסיבה היא שההנחה שהכסף הזה הוא גזל כפי שהגמ' תסביר, ובעליו לא התייאשו ממנו.
3. נדרי אונסין –
כגון שהוא נודר לשודדים, רוצחים או מוכסים מתוך אונס, שהכסף הזה שייך למלך או שהתבואה היא תרומה והם לא שלו.
4. דינא דמלכותא דינא –
שמואל אמר שדין המלכות מחייב, הר"ן מביא בנדריים בשם שו"ת התוספות שכתבו שדינא דמלכותא דינא חל רק על מלך של אומות העולם, ומכאן נולד פולמוס האם מותר לרמות את מס הכנסה של מלכות ישראל. הרמב"ם חולק, וגם נאמרו פירושים רבים האם ייתכן שמלך ישראל לא יוכל לתקן תקנות ולגבות מיסים. אפשר לראות מקורות רבים למשל, <https://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/shana/ariel2-1.htm>, אצלינו הגמ' אומרת שלמוכס מטעם המלך יש סמכות מצד דינא דמלכותא דינא.
5. מוכס שאין לו קצבה –
רב חנינא בר כהנא אמר בשם שמואל שהכסף של מוכסים נחשב גזל, משום שמדובר על 'מוכס שאין לו קצבה', כלומר מוכס שלוקח מכס על סחורה כמה שמתחשק לו, וזה לא דינא דמלכותא.
6. באים על הגוי בעקיפין –
רבי ישמעאל אומר בברייתא כיצד הדיין צריך להתאמץ לזכות את היהודי שבא לדין כנגד גוי. ש'באים על הגוי בעקיפין', כלומר מוצאים את הדרך והפלפול לחייב את הגוי, ולזכות את היהודי.
7. דסלקין לעילא ודנחתין לתחתא –
הגמ' מביאה ש'דסלקין לעילא ודנחתין לתחתא', כלומר, גם התלמידים שעולים מבבל לא"י, וגם אלו שיורדים בכיוון ההפוך, כולם מסכימים לדין מסויים כפי שראינו כבר בדף כ"ג.
8. גר תושב –
גוי שאמנם אוכל נבלות אבל לא עובד ע"ז, ומקיים שבע מצוות ב"נ.

שאלות:

1. בית הדין מסר לשכנה של בצלאל, למסור לו הזמנה לבית הדין, אפשר לנדות את בצלאל שלא הגיע לדין?

הגמ' ממשיכה להביא את דינים הנוגעים לאכיפה על בעל דין להגיע לבית הדין.

- רבינא אמר שאפשר להמציא לבעל הדין את ההזמנה, על ידי אשה שאמורה לפגוש אותו ועל ידי שכניו.
- הגמ' מביאה מספר תנאים לדין הזה, שבלעדם אין ודאות שבעל הדין אכן קיבל את ההזמנה,
 - מדובר שבעל הדין לא בעיר כרגע וגם לא חולף על יד בית הדין בדרכו חזרה, אחרת השלוחים האלו לא יבצעו את השליחות כי הם יניחו שביה"ד יגיע אליו גם בלעדיהם.
 - ומדובר שהוא אמור לחזור כבר היום הביתה, אחרת יכול להיות שעד שהוא יגיע הם ישכחו.
- רבא אמר שמי שכתבו עליו {פתיחא}, שטר נידוי, בגלל שהוא לא התייצב בית הדין, לא מבטלים אותו עד שהוא מגיע לדין. ואם כתבו פתיחא בגלל שהוא לא ציית לגזר הדין, לא קורעים עד שיציית. אבל הגמ' חולקת על הדין האחרון, ואומרת שמספיק שהוא מבטיח לציית, כי במקרה הזה להבדיל מהגעה לביה"ד, זה יכול לקחת לו זמן להשיג כסף ולבצע את פסק הדין.
- רב חסדא אמר שלא כותבים פתיחא, לפני שנותנים שלוש הזדמנויות בימים שני חמישי ושני, כשבכל פעם שהוא לא הגיע, מזמנים מחדש.
- והגמ' מביאה מעשה שרב כהנא כתב פתיחא לאשה אחרי זימון אחד, כי הוא אמר שאשה יותר זמינה בעיר, והיא אמורה להגיע כבר בפעם הראשונה.
- רב יהודה, פירט זמנים שבהם בגלל טירדא במלאכה או לכבוד שבת, או בזמן שאנשים באים לשמוע דרשת הרב, לא ממציאים להם זימון. (כי בגלל הטירדא הם ישכחו, או שלא יבואו יותר לדרשת הרב בשבת או בזמן הרגל). אבל כשיש רמאים שמנצלים את זה, כן מזמנים.

2. גבי רוצה לפרוט כסף בשוק האפור, זה מותר?

- המשנה אומרת שלא פורטים כסף לא מתיבת {המוכסים} שאלו גוביי מכס על סחורות כמו בימינו, ולא מ{כיס של גבאים}, שאלו גבאים שגובים מס שהמלך הטיל, ההנחה היא שהכסף הזה הוא גזל כפי שהגמ' תסביר, ובעליו לא התייאו ממנו.
- הגמ' אומרת שלקחת עודף מהתשלום למכס מותר, כי אתה מציל מידם את הכסף אחרת הוא יישאר אצלם.
- הגמ' שואלת מדוע כסף המכס הוא גזל, הרי {דינא דמלכותא דינא}, יש לדין המלכות תוקף של דין? והגמ' מביאה שני תירוצים,
- רב חנינא בר כהנא אמר בשם שמואל שהכסף נחשב גזל, משום שמדובר על {מוכס שאין לו קצבה}, כלומר מוכס שלוקח מכס על סחורה כמה שמתחשק לו, וזה

לא דינא דמלכותא.

- **דבי רבי ינאי** תירצו שמדובר במוכס העומד מאליו, המלכות לא מינתה אותו, אלא הוא מינה את עצמו, ואין לו תוקף אפילו אם הוא גובה שיעור קצוב.
 - הגמ' מביאה שתי גירסאות אחרות, לגבי מה נשאלה השאלה ושני התירוצים 'מדוע לא אומרים דינא דמלכותא דינא?'
 - הברייתא מביאה מחלוקת תנאים האם מותר ללבוש בגד כלאיים כדי להבריא אותו מהמכס ולא לשלם. והמחלוקת היא האם דבר שאינו מתכוון מותר, כלומר האם מותר לעבור על לא תלבש שעטנז כשהמטרה היא לא להנות מהלבוש. משתמע מהדיון הזה שלדעת כולם מותר להבריא את המכס, לכן הגמ' שואלת הרי דינא דמלכותא דינא?
 - המשנה בנדריים אומרת ש'נדרי אונסין', כגון שהוא נודר לשודדים למוכסים או לרוצחים מתוך אונס, שהכסף לא שלו אלא שייך למלך (או שהתבואה היא תרומה). זה לא נחשב נדר. ועל זה הגמ' שואלת הרי למוכסים יש תוקף של ד"ד דינא?
3. מוחמד הקופאי החזיר לי יותר מידי עודף, אני צריך להחזיר לו?
- רב אשי** תירץ שאין אומרים ד"ד דינא במקרים שראינו משום שמדובר שם על גוי בעל הזיכיון של המכס, ולכן מותר להבריא ממנו את המכס. והגמ' דנה האם גזל הגוי מותר.
- רבי ישמעאל** אומר בברייתא כיצד הדיין צריך להתאמץ לזכות את היהודי שבא לדין כנגד גוי. ש'נבאים על הגוי בעקיפין', כלומר מוצאים את הדרך והפלפול לחייב את הגוי, ולזכות את היהודי.
- רבי עקיבא** חולק שזה לא אפשרי מפני קידוש השם. כלומר במקום שיש חילול השם זה אסור. יוצא שגם **ר"ע** מסכים שאם אין חילול השם גזל הגוי מותר.
- הגמ' מקשה מברייתא שממנה משתמע ש'**ר"ע** דרש מהפסוק (בפרשת בחוקותי), שצריך לגאול בכסף את העבד העברי שנמכר לגוי ולדקדק איתו בחשבון, כלומר גזל גוי אסור? והתירוץ של **רב יוסף** שמדובר דווקא על {גר תושב} שזה גוי שאמנם אוכל נבלות אבל לא עובד ע"ז, לא מסתדר עם הפסוקים.
- רבא** מתרץ לשיטתו, שיש איסור לגזול גוי, אבל אין איסור לא להחזיר לו הלואה. ובמקרה של עבד עברי אסור להפקיע כי לדעת **רבא** גופו קנוי לגוי והוא לא משכון של הלואה.
- רב ביבי בר גידל** בשם **ר"ש חסידא**, לומד מהפסוקים שגזל גוי אסור, אבל אבידת הגוי מותרת ולא צריך להשיב, כי נאמר 'וכן תעשה לכל אבידת אַחִיב'. (ואפילו שכבר הרמת את האבידה והיא בידך, כי נאמר 'אשר תאבד ממנו וּמִצֵּאתָהּ', שמשמע שהיא כבר בידך. **רבי פנחס ב"י**, אמר בברייתא שגם אבידה אסורה במקום של חילול השם.)
- שמואל** אמר שאם הגוי טעה בעצמו למשל לא ספר טוב את הכסף, טעותו מותרת, ולא צריך להודיע לו. והגמ' מביאה מעשים של אמוראים שנהגו כך.
4. שליח המלך הפעיל 'נוהל שכן' ולקח מאבישי את המס של שוקי השכן שלו, האם אבישי יכול לתבוע את שוקי להשיב לו את הכסף?

רבא הביא מספר דינים הקשורים לד"ד דינא ובין השאר,

- רבא הוכיח שיש תוקף לד"ד דינא, שהרי המלך כורת דקלים של אנשים פרטיים ובונה גשרים ואנחנו עוברים עליהם, סימן שזה לא נחשב גזל. (לשאלתו של אביי רבא מסביר שאמנם יש ייאוש בעלים, אבל אין כאן שינוי רשות, כי הדקלים נשארים ברה"ר. ולכן רק בגלל דין המלך זה לא נחשב גזל).
- רבא מוסיף שלשליח המלך יש כוח של המלך, ולכן גם אם הוא משנה מפקודת המלך יש לזה תוקף. ואם שליח המלך גבה באופן לא צודק מבני הבקעה או בני הגורן, שאחד שילם יותר מאחרים, זה תופס. ויש זכות לאותו שנפגע לתבוע את האחרים לשלם את חלקם.
- רבא אמר שיש רשות לשליח המלך לגבות מאחד מבני העיר את המס של חברו עבור השנה הנוכחית.
- רבא אמר שאסור ליהודי להעיד כעד אחד, בבי"ד של כותים שבכפרים, כנגד חברו לטובת כותי, כי בדיניהם מוציאים ממון עפ"י עד אחד, וזה אסור לפי דינינו.